

**ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ҲУҚУҚ, БИЗНЕС ВА СИЁСАТИ
ТОҶИКИСТОН**

**УДК 33 т
ББК 65,9 (5 Тадж)
Н-31**

Бо ҳуқуқи дастнавис

Насимова Машҳурахон Абдуллоҷоновна

**БАЛАНД БАРДОШТАНИ ДИҚҚАТЧАЛБКУНИИ
ИНВЕСТИЦИОНИИ ҚУТБҲО ВА НУҚТАҲОИ РУШДИ
ИҚТИСОДИЁТИ МИНТАҚА
(ДАР МИСОЛИ ВИЛОЯТИ СУҒДИ ҶТ)**

**Ихтисоси 08.00.05 – Иқтисодиёт ва идоракунии хоҷагии халқ:
иқтисодиёт, ташкил ва идораи корхонаҳо, соҳаҳо ва комплексҳо
(иқтисодиёти минтақавӣ)**

АВТОРЕФЕРАТИ

**диссертатсия барои дарёфти унвони илмӣ
номзади илмҳои иқтисодӣ**

ХУҶАНД – 2019

Кори диссертатсионӣ дар кафедраи иқтисодиёти корхонаҳо ва минтакаи
Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон иҷро шудааст

Роҳбари илмӣ:

Авезова Маҳбуба Мухамедовна –

доктори илмҳои иқтисодӣ,
профессори кафедраи иқтисоди
ҷаҳонии Донишқадаи политехникии
Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба
номи академик М.С.Осимӣ

Муқарризони расмӣ:

Каримова Мавзуна Тимуровна –
доктори илмҳои иқтисодӣ,
профессор, сардори шӯъбаи
фаъолияти иқтисодии хориҷӣ ва
равандҳои ҳамгироии назди
Институти иқтисодиёт ва
демографияи Академияи илмҳои
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Узокова Гулнора Манноновна –
номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти
кафедрои назарияи иқтисодии
Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи
академик Бобочон Гафуров

Муассисаи тақриздиханда: Донишгоҳи славянии Русияву Тоҷикистон

Дифои диссертатсия 10 октябри соли 2019, соати 9⁰⁰ дар ҷаласаи Шӯрои
диссертатсионии 6D. КОА-023 назди Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва
сиёсати Тоҷикистон (735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон, вилояти Суғд, шаҳри
Хуҷанд, маҳаллаи 17, хонаи 1).

Автореферат _____ соли 2019 ирсол шудааст.

**Котиби илмӣ Шӯрои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент**

Самадова З.А.

ТАВСИФИ УМУМИИ КОР

Мубрамияти мавзӯи тадқиқ. Дикқатҷалбкунии инвеститсионӣ чун яке аз тавсифоти калидии иқтисодиёти минтақа тавассути ҷалби сармоя боиси баланд бардоштани самарабахшии фаъолияти соҳаҳо ва истехсолоти иқтисодиёти минтақа мегардад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ аҳамияти суръатафзоии фаъолиятро оид ба беҳтар намудани муҳити инвеститсионӣ, ҷалби инвеститсияҳои бевоситаи хориҷӣ ва пешниҳоди лоиҳаҳои инвеститсиониро ба сифати роҳҳои ҳалли масъалаҳои рушди устувори иқтисодӣ таъкид кардааст¹.

Алҳол ислоҳоти иқтисодӣ, ки дар мамлакат амалӣ шуда истодаанд, ба беҳтар намудани диққатҷалбкунии инвеститсионӣ мусоидат мекунанд. Дар мамлакат амалигардонии 70 лоиҳаҳои давлатии инвеститсионӣ ба маблағи умумии 30 миллиард сомонӣ идома дорад. Дар 10 соли охир ба иқтисодиёти Тоҷикистон дар ҳаҷми бештар аз 33 миллиард сомонӣ инвеститсияҳои бевоситаи хориҷӣ ворид гардид, ки қисми зиёди онҳо ба рушди соҳаҳои энергетика, алоқа, сохтмон, истихроҷ ва коркарди канданиҳои ғоиданок ва ба вуҷуд овардани инфрасохтор равона шудааст².

Бо вуҷуди ин фаъолнокии мавҷудаи инвеститсионӣ барои ҳалли вазифаҳои стратегӣ кофӣ нест. Ғайр аз ин, чи тавре ки амалия нишон медиҳад дар инвеститсияҳое, ки ба бахши воқеии иқтисодиёт равона мешавад, маблағгузорӣ ба соҳаҳои ашёи хом афзалият дорад. Дар иртибот бо гуфтаҳои боло фаъолият оид ба баланд бардоштани ҷолибияти шароити минтақавӣ барои сармоягузориҳои хориҷию ватанӣ, бо ибораи дигар диққатҷалбкунии инвеститсионӣ вазифаи афзалиятноки сиёсати иқтисодии давлат дар сатҳи минтақаҳои алоҳида ба шумор меравад.

Унсuri калидии муайян кардани диққатҷалбкунии инвеститсионии минтақа интихоби объектҳои самарабахш барои гузоштани захираҳои маҳдуди инвеститсионӣ мебошад. Дар ин шароит вазифаи аз лиҳози назариявӣ методӣ муайян ва асоснок намудани объектҳои инвеститсионӣ бо боздеҳи аз ҳама бештар, ки ба сифати онҳо, ба ақидаи мо, кутбҳо ва нуқтаҳои рушди иқтисодиёти минтақавӣ баромад карда метавонанд, беш аз пеш аҳамият пайдо мекунанд. Онҳо муҳаррикони рушд мебошанд, ба ибораи дигар ворид сохтани инвеститсия ба кутбу нуқтаҳои рушд боиси эффекти мултипликативӣ дар соҳаҳои ҳамзаवर мегардад ва тавассути ин суръати баланди инкишофи иқтисодӣ дар минтақа ба даст меояд. Дар ҳоли ҳозир диққатҷалбкунии инвеститсионии кутби шимолии вилояти Суғди ҶТ, аз рӯи ҳисоби мо, аз диққатҷалбкунии инвеститсионии саноати хӯрокворӣ, ки ба сифати пойгоҳ барои муқоиса интиҳоб шудааст, 2,3 баробар зиёд аст. Ҷалби ҳадафманди инвеститсияҳо, ба нуқтаҳои кутби мазкури рушд метавонад ба инкишофи нисбатан динамикӣ ва устувори иқтисодиёти минтақа мусоидат кунад.

Алҳол теъдоди зиёди асарҳои ҳам олимони хориҷӣ ва ҳам олимони ватанӣ

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе. 26.12.2018. . <http://president.tj/ru> (санаи баррасишаванда 15.01.2019 с.).

² Ҳамон ҷо

мавҷуданд, ки ба ҷанбаҳои гуногуни таҳлилу арзёбии диққатҷалбкунӣ инвиститсионии ҷӣ дар сатҳи иқтисодиёти миллӣ, соҳаҳо ва минтақаҳо ва ҷӣ дар сатҳи корхонаҳои алоҳида бахшида шудаанд. Вале таҳлилу арзёбии диққатҷалбкунӣ инвиститсионии кутбҳо ва нуқтаҳои рушд дар иқтисодиёти минтақавӣ сурат нагирифтааст. Ин нуқта дараҷаи баланди мубрамияти тадқиқоти диссертатсиониро муайян мекунад.

Дараҷаи тадқиқи илмӣ мавзӯ. Ба тадқиқи масъалаҳои сармоягузорӣ теъдоди зиёди олимони хориҷӣ, аз ҷумла В. Бард, А. Асаул, В. Бочаров, Л. Ахтариёва, А. Водянов, С. Березнёв, И. Липситс, А. Бурков, В. Верзилин, М. Лимитовский машғуланд, ки дар асарҳои илмӣ онҳо моҳияту мундариҷаи категорияҳои «инвеститсия» ва «ҷолибияти инвиститсионӣ» ошкор сохта, нақши онҳо дар инкишофи низоми иқтисодӣ нишон дода шудааст.

Муносибатҳои методӣ нисбат ба арзёбии диққатҷалбкунӣ инвиститсионии минтақа дар асарҳои И.М. Кушхова, О. Н. Устюжина, Н.Н. Кузмин, О.В. Кобозев, Е.А. Блюм, Г. Марченко, О. Магульская, Е. Е. Чурилова, О.. Овчинёкова, Г. Расулов, Л. А. Филимонова, А. Васильев поягузорӣ шудаанд. Дар асарҳои онҳо роҳҳои муайян кардан ва арзёбии муқоисавӣ диққатҷалбкунӣ инвиститсионӣ ҳам мамлақату минтақа ва ҳам соҳаю корхонаҳо инъикос ёфтаанд.

Асарҳои олимони ватанӣ Р.К. Раҳимов, Х.У. Умаров, Л.Х. Саидмуродов, Р.Б. Бердиев, М.Т. Каримова, А.А. Солиёва, Г.Расулов, Г.М. Узокова ба масъалаҳои назарияю амалияи ҷалби инвиститсияҳои хориҷӣ ба иқтисодиёти кушода бахшида шудаанд. Масъалаҳои моҳият ва аҳамияти фаъолнокии инвиститсионӣ, иқтидори инвиститсионӣ, муҳити инвиститсионӣ ва диққатҷалбкунӣ инвиститсионӣ дар сатҳи иқтисодиёти миллӣ ва минтақаҳои алоҳида дар асарҳои М.М.Исмоилова, А.М.Раҳимов, Т.Р. Ризоқулов, Ф.М. Гаффоров, Ш.М. Зокирова, Д.М. Маърупов инъикос ёфтаанд.

Ба назарияи кутбҳои рушд олимони оламшумул, аз қабилӣ Ф.Ф.Перру, Ж.Будвил, Х.Ричардсон, П.Потье, Х.Р.Ласуэн саҳми арзанда гузаштаанд. Онҳо ба сифати кутбҳо ва нуқтаҳои рушд маҷмӯи корхонаҳои пешрави соҳа ва ҳудудҳои мушаххас, маҳалҳои аҳолинишинро, ки дар иқтисодиёти мамлақат ё минтақа вазифаи манбаи инноватсияҳо ва пешрафтро иҷро мекунанд, баррасӣ кардаанд. Т.Р. Гордеев, А.Ю. Ляшенко, Н.Т. Аврамчикова, Д.А. Радушинский ва дигарон таъсири кутбҳо ва нуқтаҳои рушдро ба инкишофи устувори низоми иқтисодиёти минтақавӣ тадқиқ кардаанд. Асарҳои А.Г. Гранберг, А.Н. Демяненко, О.М. Одинцов, Е.С. Пермиков, О.М. Трофимов, О.А. Чернов, И.Р. Пўлотова ба баррасии масъалаҳои ҳосиятҳои гирехҳои саноатӣ ва агрегатсияҳои шахрӣ чун пойгоҳи ташаккули нуқтаҳои рушди иқтисодӣ бахшида шудаанд.

Бо вучуди теъдоди сершумори корҳои марбут ба тадқиқи кутбҳо ва нуқтаҳои рушди иқтисодиёти минтақавӣ, ҳамчунин арзёбию таҳлили диққатҷалбкунӣ нуқтаҳои рушд дар сатҳи минтақа, масъалаи мазкур то имрӯз аз нуқтаи назари муайян кардани диққатҷалбкунӣ инвиститсионӣ кутбу нуқтаҳои рушд мавриди баррасӣ қарор нагирифтааст, ҳарчанд муҳимияти чунин гузориши масъаларо бисёр муаллифони зикр кардаанд.

Бо назардошти гуфтаҳои боло масъалаҳои ҷамъбасти тадқиқоти

назариявию методӣ дар соҳаи ташаккул ва инкишофи диққатҷалбкунии инвеститсионии минтақа ва дар асоси онҳо таҳияи усули методии ҳисоби диққатҷалбкунии инвеститсионии қутбҳою нуқтаҳои рушди иқтисодиёти минтақавӣ чун объектҳои бештар самарабахши инвеститсионӣ ба мадди аввал мебароянд, ки ин мубрамияти мавзӯи тадқиқро муайян мекунад.

Объекти тадқиқот раванди фаъолияти қутбҳо ва нуқтаҳои рушди иқтисодиёти минтақавӣ ба шумор меравад.

Предмети тадқиқот муносибатҳои иқтисодие мебошанд, ки дар раванди баланд бардоштани диққатҷалбкунии инвеститсионии қутбҳо ва нуқтаҳои рушди иқтисодиёти минтақавӣ ба миён меоянд.

Фарзияи илмӣ тадқиқот мавҷудияти робитаи зичи мусбати байни диққатҷалбкунии инвеститсионии қутбҳо ва нуқтаҳои рушд ва ҳаҷми сармояҳои ҷалбшавандаро ба минтақа пешбинӣ мекунад, ки ба динамикаи рушди иқтисодиёти минтақавӣ таъсири мусоит мерасонад.

Мақсади тадқиқот коркарди муқаррароти назариявию методӣ оид ба баланд бардоштани диққатҷалбкунии инвеститсионии қутбҳою нуқтаҳои рушди иқтисодиёти минтақавӣ мебошад.

Вазифаҳои тадқиқот:

- ошкор сохтани мундариҷаи назарияҳо ва концепсияҳои қутбҳою нуқтаҳои рушди ҷанбаҳои минтақавӣ;
- муайян ва таҳлил кардани моҳияти диққатҷалбкунии инвеститсионии минтақа ва ташкилаҳои он;
- ошкор сохтан ва асоснок кардани қутбҳо ва нуқтаҳои динамикии инкишофёбандаи рушди иқтисодиёти минтақавӣ;
- коркарди муносибати методӣ ба таърифи диққатҷалбкунии инвеститсионии қутбҳо ва нуқтаҳои рушди минтақа;
- асоснок ва муайян кардани методикаи ҳисобу китоби диққатҷалбкунии инвеститсионии ҷанбаи иқтисодии қутбҳои рушд;
- ба субут расонидани арзёбии муқоисавии диққатҷалбкунии инвеститсионии соҳаҳою қутбҳои рушди иқтисодиёти минтақавӣ;
- асоснок кардани самтҳои калидӣ ва таҳияи тадбирҳо оид ба баланд бардоштани диққатҷалбкунии инвеститсионии иқтисодиёти минтақавӣ.

Мутобиқати мавзӯи тадқиқ ба шиносномаи ихтисоси ҚОА назди Президенти ҚТ. Кори диссертатсионӣ дар доираи соҳаи тадқиқот тибқи шиносномаи ихтисоси ҚОА назди Президенти ҚТ рамзи ихтисос 08.00.05- Иқтисодиёт ва идоракунии хоҷагии халқ (иқтисодиёти минтақавӣ); 3.17. Минтақаҳои иқтисодӣ, марказҳои саноатӣ ва дигар «нуқтаҳои минтақавии тараққиёти саноатӣ ва инноватсионӣ». 3.25. Мухити инвеститсионӣ бо дарназардошти воҳидҳои минтақавӣ-мақонӣ. Баланд намудани диққатҷалбкунии инвеститсионӣ ва истифодаи самараноки лоиҳаҳои инвеститсионӣ дар минтақаҳо иҷро шудааст.

Пойгоҳи назариявию методии тадқиқотро асарҳои олимони ватанию хориҷӣ, натиҷаҳои тадқиқоти амалӣ, ки ба баланд бардоштани диққатҷалбкунии инвеститсионии иқтисодиёти минтақа бахшида шудаанд, концепсияҳои бунёдӣ ва муқаррароте, ки моҳияту аҳамияти қутбҳо ва нуқтаҳои рушдро инъикос мекунанд, маводи конференсияҳои илмӣ ва илмию амалӣ

ташкил менамоянд.

Дар кори диссертатсионӣ методҳои умумиилмӣ ва махсус, муносибатҳои маҷмӯӣ, арзёбии муқоисавӣ, таҳлили сабабию оқибатӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд. Ҳангоми коркарди муқаррароти асосии диссертатсия таҳлили диалектикую омӯрӣ ва арзёбии эксперти истифода шудааст.

Пойгоҳи иттилоотию электрикии тадқиқотро санадҳои қонунгузорию меъёрии ҚТ; додаҳои расмӣ мақомоти ҷумҳурию минтақавӣ омори давлатии ҚТ; барномаҳои миллий ва минтақавӣ инкишофи иҷтимоию иқтисодӣ; захираҳои иттилоотии шабакаи Интернет; коркардҳои худии муаллиф ташкил кардаанд.

Навгони илмӣ тадқиқоти диссертатсионӣ дар инкишофи муқаррароти назариявӣ ва методии концепсияи баланд бардоштани диққатҷалбкунӣ иқтисодиёти минтақавӣ дар асоси ба қутбҳои нуқтаҳои рушд ворид сохтани захираҳои маҳдуди инвестиционӣ ва дар ин асос ноил гаштан ба рушди босуръати иқтисодиёти минтақавӣ мебошад.

Дар рафти тадқиқот натиҷаҳои хеле муҳим ба даст омаданд, ки навгони илмӣ онро инъикос мекунад:

1) Муносибати концептуалии муайян кардани диққатҷалбкунӣ инвестиционӣ иқтисодиёти минтақавӣ дар қаринаи баррасии яққояи назарияи инвестицияҳо ва назарияи қутбҳои рушд пешниҳод ва таҷриба шудааст, ки бар ҳилофи муносибатҳои мавҷуда диққатҷалбкунӣ инвестиционӣ қутбҳо ва нуқтаҳои рушдро чун нишондиҳандаи аз рӯи нуқтаи назари натиҷабахшӣ аз ҳама самаранокӣ ҷалби инвестицияҳо ба иқтисодиёти минтақа баррасӣ мекунад.

2) Ошкор ва аз лиҳози миқдорӣ арзёбӣ шудааст, ки сабаби диққатҷалбкунӣ нисбатан баланди қутбҳои рушди иқтисодиёти минтақавӣ эффекти синергетикӣ мебошад. Эффекти мазкур ҳангоми тавсеаи истеҳсолот ва намудҳои фаъолияти корхона дар ҳудуди ихчам ҷой гирифтаи минтақа зоҳир мегардад. Охири чун афзоиши самарабахшии фаъолият дар натиҷаи интегратсияи истеҳсолотҳои аз ҷиҳати технологӣ ба ҳам алоқаманди мутааллиқ ба соҳаҳои мухталифи иқтисодиёт, вақте ки ҳосиятҳои нави нисбатан сермаҳсул ба вучуд меоянд, тавсиф мешавад: манфиат аз истифодаи муштаракӣ инфрасохтори моддӣ ва бозорӣ; афзоиши ҳаҷмҳои ҷараёни бор, тавсеаи бозорҳои фурӯши маҳсулот.

3) Исбот карда шудааст, ки ташаккул ва инкишофи нисбатан динамикии нуқтаҳои рушди иқтисодиёти минтақавӣ ба туфайли коҳиши хароҷоти ҷамъиятӣ ба истеҳсолу фурӯши маҳсулоти онҳо тавассути истифодаи нисбатан самарабахши омилҳои истеҳсолот ба амал меояд. Дар натиҷаи таҷдиди хатҳои технологӣ, ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ ва ташкили истеҳсолот дар корхонаҳое, ки чун нуқтаи рушд баромад мекунад, раванди таҷаммӯӣ ҳаҷмҳои истеҳсоли маҳсулот ва истифодаи ҳадди аксари эффекти микёс сураат мегирад.

4) Дар асоси меъёрҳои зерин методикаи ҷудо кардани нуқтаҳои эҳтимолии рушди иқтисодиёти минтақавӣ коркард шудааст: ҷудо кардани соҳа ва истеҳсолоте, ки дорои суръати баланди устувори рушд, вазни қиёсии аз ҳама зиёд дар ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти соҳа буда, метавонанд боиси

«тавлиди реаксияи мусалсал» бо соҳаҳою истехсолоти ҳамҷавор гарданд, бо ибораи дигар ба ҳайси муҳаррики рушд амал намоянд.

5) Методикаи арзёбии диққатҷалбкунии инвеститсионии соҳаҳои иқтисодии минтақавӣ барои ҳисобу китоби диққатҷалбкунии инвеститсионии қутбҳою нуктаҳои рушд мутобиқ карда шудааст, таҳлили муқоисавӣ ба муайян кардани самарае, ки фаъолияти қутбҳою нуктаҳои рушди иқтисодии минтақа ба миён овардааст, имконият медиҳад; диққатҷалбкунии инвеститсионии қутби рушд аз диққатҷалбкунии инвеститсионии соҳае, ки ба сифати пойгоҳ барои муқоиса интихоб шудааст, 2,3 баробар зиёд аст.

6) Харитаи қутбҳою нуктаҳои рушди вилояти Суғди ҶТ таҳия карда, исбот шудааст, ки дар ҳудуди минтақа қутби мутараккии рушд – Қутби шимолии рушд ташаккул дода шудааст, ки дар шимоли ш. Хуҷанд ва ҳудуди бо он ҳаммарзи ноҳияҳои Бобоҷон Ғафуров ва Ҷаббор Расулов ҷойгир аст. Қутби мазкур дар марҳилаи камолоти сикли ҳаёти қарор дорад ва алоқаҳои бозории дар қутби рушд амалкунандаро пурра тавсиф мекунад. Ғайр аз ин дар ҳудуди вилояти Суғд раванди ташаккули қутби ҷанубии рушд ба мушоҳида мерасад.

7) Концепсияи баланд бардоштани диққатҷалбкунии инвеститсионии иқтисодии минтақавӣ пешниҳод шудааст, ки ба гузариш аз амсилаи интихоби объекти сармоягузорӣ – корхонаҳои мушаххас ба амсилаи коркард ва татбиқи лоиҳаҳои инвеститсионӣ асос меёбад. Қутбҳо ва нуктаҳои рушди иқтисодии минтақавӣ ба ҳайси ядроҳои лоиҳаҳои мазкур баромад карда метавонанд. Амалӣ гардонидани тадбирҳои дорои хусусияти ниҳодӣ (институтсионалӣ) ва титҳоратии пешниҳодгардида имкон медиҳанд боздеҳи иқтисодии аз натиҷаҳои мавҷуда якҷанд маротиба зиёд ба даст оварда шаванд.

Аҳамияти амалии тадқиқот бо истифодаи методикаи пешниҳодгардидаи ҳисобу китоби диққатҷалбкунии инвеститсионии иқтисодии минтақавӣ ва тавсияҳои амалии баланд бардоштани он ҳини таҳияи сиёсати сармоягузорӣ аз ҷониби сохторҳои давлатӣ ва лоиҳаҳои мушаххаси инвеститсионӣ дар сохторҳои давлатӣ дар сатҳи минтақаҳои алоҳида алоқаманд аст.

Натиҷаҳои тадқиқоти иҷрогардидаро ҳангоми таҳияи курсҳои таълимии «Назарияи иқтисодиёт», «Иқтисодиёти минтақавӣ» ва «Микроиқтисодиёт» истифода бурдан мумкин аст.

Тасвиби натиҷаҳои тадқиқот. Муқаррароти асосӣ ва натиҷаҳои ба даст омадаи тадқиқот дар конференсияҳои илмию амалии байналмилалӣю ҷумҳуриявӣ, ҳамчунин дар семинарҳои илмӣ байни мактабҳои олий: конференсияи 5-уми байналмилалӣ «Масъалаҳои рушди устувори иҷтимоӣю иқтисодӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ: муносибатҳои миллӣ ва минтақавӣ» (Душанбе, 2018), конференсияи 2-юми илмию амалии байналмилалӣ Донишқадаи политехникии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М. С. Осимӣ «Дурнамо ва омилҳои таъмини рушди устувори иқтисодиёт» (Хуҷанд, 2015), конференсияи илмию амалии ҷумҳуриявӣ «Тоҷикистон дар асри XXI: ояндаи рушди устувори иқтисодии миллӣ» (Хуҷанд, 2014), конференсияи Маркази ҷавонон, варзиш ва туризми вилояти Суғд «Тадқиқоти олимони ҷавон» (Хуҷанд, 2015), конференсияи илмию амалии омӯзгорон ва донишҷӯён «Инкишофи илм дар партави истиқлолият ва ваҳдати миллӣ» бахшида ба 25-солагии истиқлолияти Тоҷикистон ва ваҳдати миллӣ

(Хучанд, 2016), конференсияҳои илмӣ амалии апрелии ДДХБСТ (Хучанд, 2015, 2017, 2018) муҳокима ва ироа гардидаанд.

Ҳаҷм ва сохтори кор. Кори диссертатсионӣ аз муқаддима, се боб, хулоса, рӯйхати сарчашмаҳо, ки 151 номгӯйро дарбар мегирад ва замима иборат аст. Кор 158 саҳифа матни асосӣ, 25 ҷадвал, 4 расм ва 11 формуларо дарбар гирифтааст.

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯи тадқиқот асоснок карда шудааст, сатҳи тадқиқи илмӣ мавзӯи мавриди таҳлил қарор гирифтааст, мақсаду вазифаҳои кор тасвия шудаанд, объект ва предмети тадқиқот муайян гардидаанд, пойгоҳҳои назариявӣ, методологӣ ва иттилоотии тадқиқот зикр гаштаанд. Навгонии илмӣ, натиҷаҳои асосии илмӣ ва аҳамияти амалии тадқиқот пешниҳод гардидааст.

Дар боби аввал – **«Асосҳои назариявии баланд бардоштани диққатҷалбкунии инвеститсионии қутбҳо ва нуқтаҳои рушди иқтисодӣ миқтақавӣ»** - моҳият ва мундариҷаи категорияи «диққатҷалбкунии инвеститсионӣ» ва мафҳумҳои «қутби рушд» ва «нуқтаи рушд» дар иқтисодӣ миқтақа, муносибатҳои асосии методии асоснок кардани онҳо, ҳамчунин арзёбии диққатҷалбкунии инвеститсионии иқтисодӣ миқтақа мавриди тадқиқ қарор гирифтаанд.

Дар таърихи илми иқтисодиёт назарияи қутбҳои рушд самти нисбатан нав мебошад, ки ба он олимони оламшумул, аз қабili Ф.Ф. Перру, Ж. Будвил, Х. Ричардсон, П. Потье, Х.Р. Ласуэн саҳми назаррас гузоштаанд. Мафҳуми «қутбҳои рушд» - ро бори аввал дар оғози солҳои 1950 иқтисоддони маъруфи ҷаҳон аз Фаронса Франсуа Перру пешниҳод кардааст. Таҳти истилоҳи қутбҳои рушд ӯ агрегатсияи корхонаи дар маҳалҳои муайян таҷаммуъёфтaro мефаҳмид, ки дар он ба рушди иқтисодӣ, фаъолнокии соҳибкорӣ, раванди инноватсионӣ шиддатнокии баланд хос аст. Дар натиҷа қутбҳои рушд ба дигар ҳудудҳое, ки ба он дохил намешаванд, таъсир мерасонанд.

Назарияи «қутбҳои рушд» дар асарҳои Ж. Будвил инкишофи минбаъда пайдо кард. Ӯ ҳадс мезад, ки ба сифати қутбҳои рушд на танҳо таҷаммуи корхонаҳои соҳаҳои пешбар, балки ҳудудҳои мушаххас, маҳалҳои аҳолинишинро баррасӣ кардан мумкин аст, ки дар иқтисодӣ мамлакат ё миқтақа вазифаи сарчашмаи инноватсия ва пешравиро иҷро мекунанд. Ӯ чунин мешуморад, ки «қутби рушдро чун агрегатсияҳои ҷуғрофии фаъолнокӣ» тасвир кардан аз ҳама беҳтар аст. Ба ақидаи олими маъруф Х. Ричардсон, ҳангоми ташаккули қутбҳои рушд нақши калидиро мегаполисҳо – таҷаммуи шаҳрҳо ё шаҳрҳои алоҳидаи хеле калон мебозанд, ки ба раванди техникӣ ва афзоиши ҳосилнокии меҳнат ангезиш бахшида, бо ҷараёни ҷойгиронии корхонаҳо таъсири саҳт мерасонанд ва бо ин роҳ ба тавлиди муҳити ҷаззоби инвеститсионӣ барои сармоягузoron чун унсур асосии рушди иқтисодӣ мусоидат мекунанд.

Ба ақидаи мо ба сифати нуқтаҳои рушд он корхонаҳое зухур карда метавонанд, ки истифодаи аз ҳама самарабахши омилҳои истеҳсолотро аз ҳисоби таҷдид ва тағйири сохтори истеҳсолот, ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ таъмин мекунанд. Дар натиҷаи таҷаммуи истеҳсолот эффекти микёс ба амал мебарояд, ки дар ниҳоят боиси коҳиши харҷҳои ҷамъиятӣ ва

фурӯши маҳсулоти нуктаи рушд мегардад. Лаҳзаи муҳимми таъсири пешбарандаи нуктаҳои рушд, ки дар ҳудуди минтақа хеле ихчам ҷой гиранд, амали эффекти синергетикӣ ба ҳисоб меравад. Эффекти синергетикӣ зиёдшавии самарабахшии фаъолият дар натиҷаи интегратсия, ҳамкориҳои нисбатан зич ва натиҷабархши корхонаҳо мебошад, вақте ки ҳосиятҳои нави нисбатан сермаҳсул ба миён меоянд, ки аломати ташаккули қутби нави рушд аст.

Минбаъд раванди ташаккули қутби рушд дар асоси инкишофу афзоиши миқдори нуктаҳои рушди ҳамин ҳудуд сурат мегирад, вақте ки миқдор ба сифат мегузарад. Ба ин раванд манфиатҳо аз истифодаи муштараки инфрасохтори моддӣ ва бозори минтақа, афзоиши ҳаҷми ҷараёни бор, тавсеаи бозорҳои фурӯши маҳсулот мусоидат мекунанд. Дар ин маврид байни истехсолоти аз лиҳози технологӣ алоқаманд, ки ба соҳаҳои мухталифи иқтисодӣ мансубанд, робитаҳои устувори иқтисодӣ ба миён меоянд.

Методикаи ҷудо ва асоснок кардани корхонаҳое, ки эҳтимолан нуктаҳои рушд мебошанд ва таҷаммуи онҳо метавонад дар ҳудуди ихчам ҷойгир шуда қутбҳои рушдро ба вучуд оварад, ба истифодаи муқаррароти зерин асос меёбад:

1. Он соҳа ва корхонаҳоеро ошкор сохтан лозим аст, ки қобили инкишофи динамикӣ ҳастанд, яъне дорои суръати баланди рушд мебошанд.

2. Ҷудо кардани корхонаҳои дорои вазни баланди қиёсӣ дар ҳаҷми умумии истехсоли маҳсулоти соҳа.

3. Таъсиси корхонаҳое, ки мувофиқи гуфтаи Ф. Перру, метавонанд «реаксияи мусалсалро тавлид кунанд», яъне муҳаррики рушд бошанд.

4. Ба ҳайси қутби рушд метавонад гиреҳи минтақавии корхонаҳо, ба сифати нуктаи рушд бошад корхона ё истехсолоте, ки дар як ё якҷанд таҷаммуҳои географии минтақа ҷойгиранд, баромад кунад. На ҳар як марказ ё гиреҳи минтақавӣ қутби рушд мебошад. Ба фикри А. Г. Гранберг, танҳо он марказ ё гиреҳ, ки дар он соҳаҳои ҳаракатдихандаи пешбар мавҷуданд, ... ва ба инкишофи он такон дода метавонанд, қутби рушд шуда метавонанд (42, с. 86).

Алгоритми ҳисобу китоб пайдарпайии зерини мантиқии амалҳоро дарбар мегирад:

Методикаи ҳисобу китоб аз пайдарпайии зерини мантиқии амалиёт, яъне алгоритми иҷро иборат аст:

1. Ҳисобу китоби афзоиши ҳаҷми истехсоли маҳсулот ва хидмат ҳадди ақалл дар 5 сол тибқи соҳаҳои алоҳидаи иқтисодиёти минтақа, қимати миёнаи онҳо. Ҳамчунин суръати афзоиши M минтақа ва қимати миёнаи он. Нуктаҳои эҳтимолии рушд соҳаҳое ба ҳисоб мераванд, ки суръати афзоиши истехсоли маҳсулоти онҳо назар ба суръати миёнаи афзоиши МУМ зиёд аст. Арзёбӣ аз рӯи формулаҳои зерин ба ҷо оварда мешавад³:

$$C_{\text{аф сох}} = (X_{\text{сох } i} / X_{\text{сох } i-1}) * 100 - 100 \quad (1)$$

Дар ин ҷо $C_{\text{аф сох}}$ - суръати рушди ҳаҷми истехсоли маҳсулоти соҳаҳо, фоизҳо;

³ Репова, М.Л., Сазанова Е.В., Общая теория статистики в схемах, формулах и таблицах. Учебное пособие: Архангельск, 2007, С. 24.

$X_{сох\ i}$ – ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти соҳаҳо дар соли мавриди назар, млн. сомонӣ

$X_{сох\ i-1}$ – ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти соҳаҳо дар соли пеш, млн. сомонӣ
Суръати миёнаи рушди соҳа чун миёнаи геометрӣ ҳисоб карда мешавад⁴:

$$\bar{C}_{аф} = \sqrt[n-1]{C_{аф\ 1} * C_{аф\ 2} * ... * C_{аф\ n-1}} \quad (2)$$

Дар ин ҷо: $C_{аф}$ – суръати миёнаи афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти соҳа ҳадди ақалл дар 5 сол, фоизҳо;

$C_{аф\ 1}, C_{аф\ 2} ... C_{аф\ n-1}$ – суръати афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти соҳа ҳадди ақалл дар 5 сол, фоизҳо;

n - миқдори солҳои мавриди баррасӣ.

Мисли ҳамин суръати афзоиши маҷмӯи маҳсулоти минтақавӣ ва қимати миёнаи онро низ ҳисоб кардан мумкин аст⁵:

$$C_{аф\ мум} = (X_{мум\ i} / X_{мум\ i-1}) * 100 - 100 \quad (1)$$

дар ин ҷо: $C_{аф\ мум}$ – суръати афзоиши МУМ, фоизҳо;

$X_{мум\ i}$ – ҳаҷми МУМ дар соли мавриди баррасӣ, млн. сомонӣ;

$X_{мум\ i-1}$ – ҳаҷми МУМ дар соли гузашта, млн. сомонӣ.

2. Арзёбии вазни миёнаи қиёсии ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти соҳа дар ҳаҷми МУМ минтақа. Нуқтаҳои эҳтимолии рушд соҳаҳое мебошанд, ки дар сохтори МУМ вазни қиёсии аз ҳама бештар доранд. Ҳисобу китоб аз рӯи формулаҳои зерин иҷро карда мешавад⁶:

$$Ваз.қ\ сох = (X_{сох\ i} / X_{мум\ i}) * 100 \quad (4)$$

Дар ин ҷо: $Ваз.қ\ сох$ – вазни қиёсии ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти соҳа, фоизҳо

$X_{сох\ i}$ – ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти соҳа дар соли мавриди баррасӣ, млн. сомонӣ

$X_{мум\ i}$ – ҳаҷми МУМ дар соли мавриди баррасӣ, млн. сомонӣ.

Дар асоси ҳисобу китоби мазкур соҳаҳое интиҳоб мешаванд, ки ҳамзамон ду талаби аввалро қонеъ мегардонанд, яъне суръати афзоиши МУМ баланд мебошад ва вазни қиёсии онҳо аз ҳама зиёд аст. Тибқи назарияи нуқтаҳои рушд он соҳаҳое, ки ин ду меъёрро қонеъ мегардонанд, соҳаҳои эҳтимолии рушд ба ҳисоб мераванд.

3. Минбаъд фаъолияти корхонаҳои соҳаҳои интиҳобшуда чун нуқтаҳои эҳтимолии рушд тибқи ду шарт дар боло зикр гардида мавриди таҳлил қарор мегиранд: суръати афзоиш ва вазнҳои қиёсӣ. Корхонаҳое, ки суръати афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти онҳо назар ба суръати афзоиши соҳа баландтар ва вазни қиёсиашон бештар аст, нуқтаҳои рушд ба ҳисоб мераванд. Маҳз ин

⁴ Там же

⁵ Репова, М.Л., Сазанова Е.В., Общая теория статистики в схемах, формулах и таблицах. Учебное пособие: Архангельск, 2007, С. 24.

⁶ Ильенкова, С.Д., Сиротина, Т.П. Экономика и статистика предприятия (пятый пункт) [Текст] / Учебное пособие: М.: ММИЭИФП, 2004, С.144.

корхонаҳо нуктаҳои эҳтимолии рушд дар иқтисодиёти минтақавӣ ба ҳисоб мераванд.

4. Меъёри севуми таъсиси нуктаҳои рушд дар иқтисодиёти минтақавӣ имконияти ба ҳайси муҳаррики рушд баромад кардани корхона ё соҳа мебошад, яъне имкони мусоидат кардан ба инкишофи динамикии соҳаю истеҳсолоти аз лиҳози технологӣ ба ҳам алоқаманд, зеро, ба ақидаи мо, танҳо он соҳаю корхонаҳое, ки якҷоя бо соҳаҳои қафомонда метавонанд реаксияи мусалсалро ба вучуд оранд, метавонанд нуктаҳои рушд бошанд.

5. Марҳилаи навбатии тадқиқот ошкор сохтани кутби рушди иқтисодиёти минтақавӣ аст. Ба сифати меъёри чоруми асосноккунии кутби рушд таҷаммуи ҳудудии нуктаҳои рушд, яъне ҷойгиронии онҳо дар ҳудуди минтақа баромад мекунад. Ҷойгиронии ҳудудии нуктаҳои рушд имкон медиҳад, аз як тараф, робитаҳои мутақобилаи байни нуктаҳои рушди ҳамин ҳудуд муайян карда шаванд, аз ҷониби дигар алоқаҳои бозории нуктаҳои рушд бо таҳвилгарон ва истеъмолгарон муқаррар карда шаванд. Ба сифати истеъмолгарон мумкин аст, ҳам истеъмолгарони ҳамин минтақа, ҳам истеъмолгарони дигар минтақаҳои мамлакат ва хориҷа баромад кунанд. Барои ин бояд нуктаҳои рушд дар харитаи минтақа ҷойгир карда шаванд.

Иҷрои алгоритми пешниҳодгардида имкон медиҳад нуктаҳо ва кутбҳои рушд дар минтақа асоснок карда шаванд. Марҳилаи навбатии тадқиқот арзёбии диққатҷалбкунии инвестиционии кутбҳо ва нуктаҳои рушди иқтисодиёти минтақавӣ мебошад.

Масъалаҳои арзёбии диққатҷалбкунии инвестиционӣ мавриди таваҷҷӯҳи васеи илмӣ қарор гирифтааст, бинобар ин методикаҳои сершумори арзёбӣ пешниҳод шудаанд, ки ба мақсадҳои тадқиқот мувофиқат мекунанд. Шартан онҳоро аз рӯи объекти таъбиқ ва меъёрҳои арзёбӣ ба чор гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст: мамлакат умуман, минтақа, соҳа, корхона.

Айни замон тадқиқоти илмӣ собит месозад, ки на ҳамеша сатҳи баланди диққатҷалбкунии инвестиционии минтақа ба баланд бардоштани ҳаҷми сармояҳои ба иқтисодиёт воридшаванда мусоидат мекунад. Гузашта аз ин, таҳлили амалияи муосир шаҳодат медиҳад, ки дар байни талаботи минтақаҳо ба инвестиция (сармояталабии минтақаҳо) ва сатҳи муосири диққатҷалбкунии инвестиционии онҳо зиддияти ошкор мавҷуд аст.

Ба назари мо, сабаби асосӣ дар он аст, ки дар методикаҳои баррасӣ гардида хусусиятҳои сармоягузорӣ ба иқтисодиёт аз ҷониби инвесторони ватанию хориҷӣ ба назар гирифта намешаванд. Ҳадс мезананд, ки шароитҳои гуногуни пойгоҳии қабули қарор дар бораи сармоягузорӣ аз ҷониби инвесторони ватанию хориҷӣ мӯҷиби ин вазъият мегардад.

Инвестори хориҷӣ ба иқтисодиёти мамлакати мушаххас захира ворид менамояд, нишондиҳандаҳои калидии онро бо нишондиҳандаҳои мамлакатҳои дигар муқоиса мекунад. Ҳамин тариқ, хангоми ҷалби инвестиция мамлакатҳои гиранда (ретсипиент) ба сифати рақиб баромад мекунанд. Дар ин ҳолат вазъияти геосиёсӣ географияи мамлакат, дараҷаи ҳифзи сармояҳои хориҷӣ, динамикаи рушди иқтисодӣ, арзиши захираҳои табиӣ меҳнатӣ шартҳои бунёдӣ ба ҳисоб мераванд. Омилҳои мазкур ба инвесторони хориҷӣ имкон медиҳанд таваккалпазирӣ ва судоварии сармоягузориро дар сатҳи милли

таҳлил кунанд.

Бизнеси ватанӣ шароитҳои инвеститсияро ба таври дигар арзёбӣ мекунад. Соҳибкорони миллий дар ҳудуди минтақаҳои мушаххас кор мекунанд, бинобар ин бартариро ба минтақаи зист ҳамчунин минтақае, ки дар он бизнес аллакай фаъолият мекунад, медиҳанд. Аз ин рӯ, дар навбати аввал диққатҷалбкунии инвеститсионии соҳаю истехсолоти минтақа арзёбӣ мегардад, сипас корхонаи мушаххас интихоб мешавад.

Маҳдудияти ҳаҷми сармоя ва зарурати баланд бардоштани самарабахшии истифодаи он боиси мутаваҷҷеҳ сохтани инвеститсияҳо ба соҳаҳои аз ҳама муҳимми дорои боздеҳи олий мегардад. Ба сифати чунин соҳаю истехсолот, ба назари мо, кутбҳои нуқтаҳои рушди иқтисодӣ минтақавӣ баромад мекунанд. Онҳо муҳаррикони рушданд ва аз ҳисоби эффекти синергетикӣ боздеҳи ҳадди аксари инвеститсияҳоро пешбинӣ менамоянд.

Дар иртибот бо гуфтаҳои боло дар кор ба арзёбии диққатҷалбкунии инвеститсионии кутбу нуқтаҳои рушд мутобиқ гардонидани методикаи диққатҷалбкунии инвеститсионие, ки барои соҳа ҳисобу китоби шудааст, пешниҳод мешавад. Ҳисобу китоби аз рӯи ду методика гузаронидаро муқоиса намуда, эффектеро муайян кардан мумкин аст, ки ба туфайли фаъолияти кутбҳои нуқтаҳои рушд дар иқтисодӣ минтақа ба миён омадааст.

Таҳлил нишон медиҳад, ки методикаи аз ҳама мақбули арзёбии диққатҷалбкунии инвеститсионии соҳа методи ҳисобу китоби пешниҳодкардаи А.С. Ванюшкин дар асоси арзёбии интегралӣ диққатҷалбкунии инвеститсионии соҳа аз рӯи маҷмӯи нишондиҳандаҳои зерин мебошад:

1. Даромаднокии истехсолот ва вазъи бозор ғоидаоварии истехсолот, суръати рушди корхонаҳо ва ҳаҷми онҳоро ба ҳаҷми умумии истехсолот дар ҳамин соҳа нишон медиҳанд. Ин нишондиҳандаҳоро барои арзёбии фаъолияти корхонаҳое, ки ба сифати нуқтаҳои рушд баромад мекунанд, истифода бурдан мумкин аст.

2. Таҳлили чунин нишондиҳандаҳо, аз қабili вазъи рақобатӣ, таъмин будан бо захираҳои маҳаллӣ, ғоидаоварию зарароварии корхонаҳо барои сармоягузор аҳамияти калон дорад, зеро онҳо ба ӯ имкони арзёбии объектҳои ғоидаовари сармоягузориро дар ҳамин соҳа барои ворид сохтани маблағҳои пулӣ медиҳанд.

3. Барои сармоягузор маҳсулнокии меҳнат дар корхонаҳои соҳа, ки сатҳи баланди он аз иқтисодии баланди меҳнатӣ шаҳодат медиҳад, хеле ҷолиб мебошад.

4. Пешниҳод мегардад, ки барои арзёбии диққатҷалбкунии инвеститсионии кутбҳои нуқтаҳои рушд ғайр аз нишондиҳандаҳои мазкур чунин нишондиҳанда, аз қабili мавҷудияти муҳаррики рушд ворид карда шавад.

Дар боби дувуми тадқиқоти диссертатсионӣ – «**Таҳлили диққатҷалбкунии инвеститсионии кутбҳо ва нуқтаҳои рушди вилояти Суғди ҶТ**» - вазъи ҳозираи иқтисодӣ минтақа ва ҳаҷми сармояҳои ҷалбшуда мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Методикаи ошкор сохтану асоснок кардани кутбҳои нуқтаҳои рушди иқтисодӣ минтақавӣ санҷида шудааст, таҳлили муқоисавии диққатҷалбкунии инвеститсионии соҳаю кутбҳои рушди вилояти Суғди ҶТ сурат гирифтааст.

Методикаи арзёбии диққатҷалбкунии инвестисионии кутбҳою нуктаҳои рушд дар иқтисодиёти вилояти Суғди ҶТ, чун яке аз ҳудудҳои баландиқтидори мамлакат, ки дар давоми се даҳсолаи охир ба натиҷаҳои мусбат ноил гардидааст, аз санҷиш гузаронида шуд. Таҳлил нишон медиҳад, ки ҳаҷми МУМ соли 2017 16676,8 млн сомони ро ташкил кардааст ва он нисбат ба соли 2010 се баробар афзудааст. Барои фаъолияти бомуваффақияти хоҷагии минтақавӣ ҳамчунин фаъолияти субъектҳои хоҷагидор оид ба инкишофи робитаҳои иқтисодии беруна аҳамияти муҳим дорад. Ин ба ҷалби инвестисияҳои хориҷӣ барои азхудкунии муштарак ва истифодаи комплекси захираҳои табиӣ ва инкишофи истеҳсоли молу хизматҳо тааллуқ дорад. Дар ҷадвали 1 ҳаҷми маблағгузорӣ ба истеҳсолоти моддии минтақа аз рӯи ҳамаи манбаъҳои маблағгузорӣ оварда шудааст.

Ҷадвали 1. Нишондиҳандаҳои асосии маблағгузорӣ ба истеҳсолоти моддии минтақа аз рӯи ҳамаи манбаъҳои маблағгузорӣ

Нишондиҳандаҳо	воҳиди ченак	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Маблағгузори асосӣ	млн. сомонӣ	1047,6	1230,0	1380,9	1658,9	1925,0	1991,3
Суръати афзоиш	%	100	117,4	112,3	120,1	123,3	103,4
Маблағгузори асосӣ	млн. доллар	220,1	257,9	260,1	237,3	244,3	225,8
Суръати афзоиш	%	100	117,1	100,8	91,2	102,9	92,4
Сармоягузори бевоситаи хориҷӣ ба ҶТ	млн. доллар	391,4	341,1	377,4	470,9	434,2	487,1
Суръати афзоиш	%	100	87,1	110,6	124,7	92,2	112,2
Сармоягузори бевоситаи хориҷӣ ба вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон	млн. доллар	87,1	88,7	87,2	130,2	170,1	198,9
Суръати афзоиш	%	100	101,8	98,3	149,3	130,6	116,9
Сармоягузори хориҷӣ ба сармояи асосии КМ	млн. сомонӣ	362	509,4	508,6	192,2	180,9	72,6
Суръати афзоиш	%	100	140,7	99,8	37,8	94,1	40,1
Интиқоли пулии муҳоҷирони меҳнатӣ	млн. доллар	724,8	905,3	763,0	543,2	435,7	527,5
Суръати афзоиш	%		124,9	84,3	71,2	80,2	121,1

Давоми ҷадвали №1

Манбаъ: Солномаи омили «Фаъолияти иқтисодии берунии Ҷумҳурии Тоҷикистон». Агентии омили назди Президенти ҶТ. – Душанбе, 2018; Солномаи омили вилояти Суғди

ҶТ. Агентии омери назди Президенти ҶТ дар вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Хуҷанд, - 2018.

Амалия нишон медиҳад, ки воридшавии инвеститсияҳои хориҷӣ ба иқтисодиёти вилояти Суғд тренди мусбат дорад. Зимнан суръати афзоиши ҷалби инвеститсияҳои хориҷӣ дар минтақа аз нишондиҳандаи умумии мамлакат зиёдтар аст. Масалан, соли 2017 вазни қиёсии инвеститсияҳои хориҷии ба вилояти Суғд воридгардида дар ҳаҷми умумии ҷумҳурӣ 40%-ро ташкил кард, ҳол он ки ҳамин нишондиҳанда соли 2011 дувоздаҳ фоиз буд. Ғайр аз ин, лозим ба зикр аст, ки ҳаҷми инвеститсияи хориҷӣ ба иқтисодиёти вилоят ва инвеститсияи миллӣ, ки ба сифати он маблағгузориҳои давлатию хусусӣ баромад мекунанд, ки ҳаҷми тахминан якхела доранд. Умуман метавон гуфт, ки ҳарчанд афзоиши ҳаҷми сармояҳои ҷалбшуда ба иқтисодиёти минтақа мушоҳида мешавад, комилан возеҳ аст, ки ҳаҷми онҳо барои рушди устувори динамикӣ кофӣ нест.

Тибқи алгоритми пешниҳодгардидаи асосноккунии нуқтаҳои рушд сохтори соҳавии иқтисодиёти минтақаро аз рӯи суръати миёнаи афзоиш ва саҳми соҳа ба тавлиди маҷмӯи маҳсулоти минтақавӣ таҳлил кардан зарур аст. Таҳлил нишон медиҳад, ки тибқи меъёрҳои интиҳобгардида соҳаю истеҳсолоти зерини вилояти Суғдро ба соҳаҳои ба таври динамикӣ тараққиқунандаи иқтисодиёт мансуб доништан мумкин аст, ки дар маҷмӯи маҳсулоти минтақавии давраи солҳои 2011-2017 вазни баланди қиёсӣ доранд: соҳаҳои саноати коркард, истеҳсолоти кишоварзӣ ва сохтмон. Сипас, сохтори соҳавии саноати коркард ва сохтмон нисбатан муфассал мавриди баррасӣ қарор гирифтааст, зеро тибқи меъёри севуми нуқтаи рушд дар диверсификатсияи амудии истеҳсолот онҳо низ бояд нақши истеҳсолоти пешбарандаро бозанд.

Дар сохтори соҳавии саноати коркард баро мақсадҳои тадқиқоти мо махсусан саноати хӯрока, саноати бофандагӣ ва саноати металлургӣ ҷолиби диққатанд, ки дорои суръати баланди афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот буда, ба ҳаҷми маҳсулоти саноати коркард саҳми аз ҳама калон мегузоранд. Маҳз дар ҳамин соҳаҳо нуқтаҳои рушди иқтисодиёти минтақа ошкор карда шудаанд, ки ба ин мақсад таҳлили алоқаҳои истеҳсолии корхонаҳои соҳа гузаронида мешавад.

Ҷадвали 2. Алоқаҳои амудии диверсификатсияшудаи нуқтаҳои рушди вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо таҳвилгарон ва корхонаҳои фуруши маҳсулот

№	Ҳоҷагҳои деҳқонӣ	Нуқтаҳои рушди вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон	№	Ширкатҳои фуруши маҳсулот
1а	«Комил-2013», Зафаробод	ҶДММ «Ҷавонӣ»	I А	Мағозаи «Ҷавонӣ»
1б	«Ҳасан - Ҳусейн», Мастҷоҳ			
1в	«Понғоз», Ашт			
2а	ҶДММ «Хубчам», Зафаробод	ҶДММ «Сатн»	II А	Содирот
3а	ҶДММ «25 солагии Истиқлолият», Ҷ.Расулов	ҶДММ «Ресандаи Тоҷикистон»	III А	ҶДММ «Сапсан» Хуҷанд
			III Б	ҶДММ «Атласи Хуҷанд»
III В	ҶДММ «Профи» Хуҷанд			
3б	ҶСП «Деҳқон», Зафаробод		III Г	ҶДММ «Раҳимов» Хуҷанд
3в	ҶДММ «Солеҳ», Мастҷоҳ		III Д	ҶДММ «Раҳмонов» Хуҷанд
			III Е	ҶДММ «Сарей» Хуҷанд
4	х/д «Исоев», Конибодом	ҶДММ «Ҳабиб»	IV	ҶДММ «Ассор» Конибодом
5	х/д «Разоқов», Мастҷоҳ	ҶДММ «Шоҳшир»	V	КХ «Оқилов» Хуҷанд
6а	ҶДММ «Зерновая Компания», Б. Гафуров	ҶДММ «Кабири Хуҷанд»	VI	Мағозаҳои шаҳр
6б	Фирма «Далерон», Хуҷанд			
7а	ҶДММ «Юбити Принт», Хуҷанд	ҶДММ«Темуриен»	VII	Мағозаҳои шаҳр
7б	Фирма «Далерон», Хуҷанд			
8а	ҶДММ «Чорвои Сугд», Б.Гафуров	ҶДММ «Файзи Расул»	VIII	Мағозаҳои шаҳр
8б	Колхоз «Бобоҷони Максуд», Б.Гафуров			
9	ҶДММ «Фаровон», Гулистон	ҶДММ «Дилписанд» Хуҷанд	IX	Мағозаҳои шаҳр
10а	ҶДММ «Цемент НАУ», Спитамен	ҶДММ «Соҳтмончӣ» Хуҷанд	X	Фуруш ба аҳоли
10б	«Заводи хиштбарории Пролетар»			
10г	ҶДММ «Окна Лайт», Хуҷанд			
11а	х/д «Чирик», Ҷ.Расулов	ҶДММ «Суғд Стандарт Коттон» Ҷ.Расулов	XI	«Хаттоев», Ҷ.Расулов
11б	х/д « Ленинград», Ҷ.Расулов			
11в	х/д «Нурафзо», Ҷ.Расулов			
11г	х/д «Гулакандоз», Ҷ.Расулов			

Ишораҳо: 1 а – корхонаҳои кишоварзӣ, ки таҳвилгарони ашёи хом ва мавод ба корхонаҳо – нуқтаҳои рушд мебошанд ва ба онҳо амали эффекти синергетикӣ паҳн мешавад; 1А – корхонаҳо ва дигар субъектҳо, ки бо онҳо алоқаҳои дарозмуддат оид ба фурӯши маҳсулоти корхонаҳо – нуқтаҳои рушд мавҷуданд ва ба онҳо амали эффекти синергетикӣ паҳн мешавад.

Таҳлили ҷадвал нишон медиҳад, ки дар вилояти Суғд 11 нуқтаи рушд ташаккул ёфтааст, аз ҷумла:

- Дар корхонаҳои саноати сабук, чор нуқтаи рушд: ҶДММ «Ҷавонӣ», ҶДММ «Сатн», ҶДММ «Ресандаи Тоҷикистон», ҶДММ «Суғдстандарт Коттон», Ҷ. Расулов;

- Дар корхонаҳои саноати хӯрокворӣ шаш нуқтаи рушд: ҶДММ «Ҳабиб», ҶДММ «Шоҳшир», ҶДММ «Кабири Хучанд», ҶДММ «Темуриён», ҶДММ «Файзи Расул», ҶДММ «Дилписанд», Хучанд;

- Дар ташкилотҳои соҳаи сохтмон як нуқтаи рушд: ҶДММ «Сохтмончӣ», Хучанд.

Ҷойгиршавии ҳудудии нуқтаҳои рушди ошкоргардида нишон медиҳад, ки дар вилояти Суғди ҶТ возеҳан ду кутби рушдро ҷудо кардан мумкин аст. Аз лиҳози географӣ онҳо дар шимол ва ҷануби шаҳри Хучанд, ҳамчунин ҳудудҳои ҳамҷавори ноҳияҳои Бобочон Ғафуров ва Ҷаббор Расулов, ҳамчунин якҷанд корхонаҳои ноҳияҳои Зафаробод ва Мастчоҳи вилоят ҷойгиранд. Аз нуқтаи назари ҷойгиршавӣ онҳо кутби шимолии рушд ва кутби ҷанубии рушд номгузорӣ шудаанд.

Ба кутби шимолии рушд ҳафт корхона дохил мешаванд: ҶДММ «Ҷавонӣ», ҶДММ «Шоҳшир», ҶДММ «Кабири Хучанд», ҶДММ «Темуриён», ҶДММ «Файзи Расул»; ҶДММ «Дилписанд». Кутби шимолии рушд дар марҳилаи камолоти сикли ҳаёти қарор дорад ва алоқаҳои бозориеро, ки дар кутби рушд фаъолият мебаранд, пурра тавсиф мекунад.

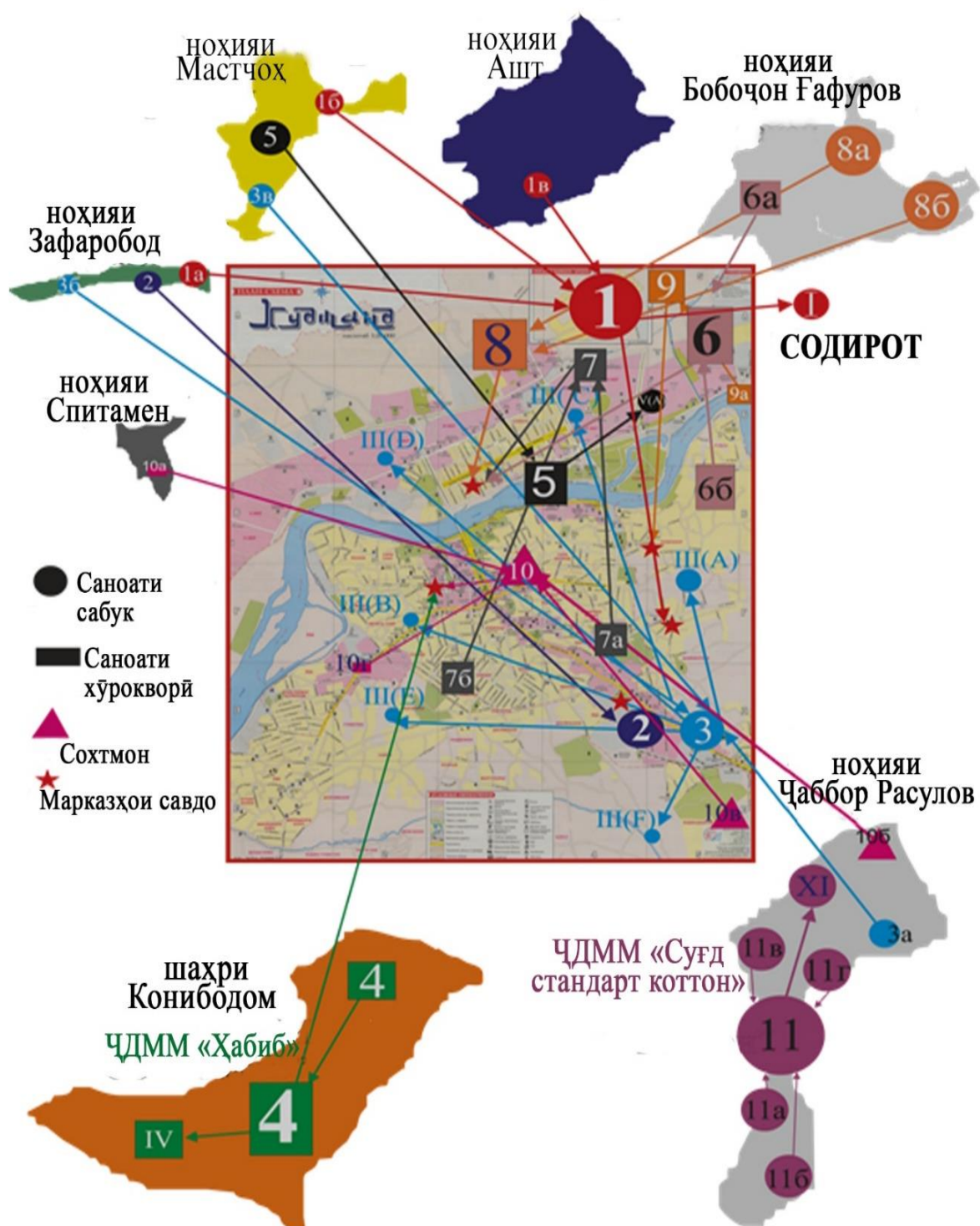
ҶДММ «Ҷавонӣ» ба саноати сабук, ҶДММ «Сохтмончӣ» ба соҳаи сохтмон мансубанд. Панҷ корхонаи дигар бошад дар соҳаи саноати хӯрокворӣ фаъолият мебаранд.

Ба кутби ҷанубии рушд се корхона дохил мешаванд, ки ба саноати сабук дахлдоранд: ҶДММ «Сатн», ҶДММ «Ресандаи Тоҷикистон», ҶДММ «Суғд Стандарт Коттон» дар ноҳияи Ҷ. Расулов.

Арзёбии диққатҷалбкунии инвеститсионии кутби шимолии рушди вилояти Суғди ҶТ ба муқоиса бо диққатҷалбкунии инвеститсионии соҳа асос меёбад. Азбаски ядроии кутби шимолии рушдро корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ташкил мекунанд, диққатҷалбкунии инвеститсионии кутби шимолии рушд чун маҷмӯи корхонаҳо – нуқтаҳои рушди саноатро сабуку хӯрокворӣ ва диққатҷалбкунии инвеститсионии корхонаҳои саноати хӯроквории вилояти Суғди ҶТ объектҳои муқоиса ба шумор мераванд.

Нишондиҳандаҳои пойгоҳӣ: даромаднокии истеҳсолоти корхонаҳои минтақа; вазъи бозор; динамикаи ҳаҷмҳои истеҳсолот; саҳми онҳо дар ҳаҷми умумии истеҳсолот; вазъи рақобатӣ дар бозор; теъдоди рақибони калон; таносуби корхонаҳои ғайридавлатӣ зараровар; маҳсулотнокии меҳнат дар корхонаҳо ва мавҷудияти муҳаррики рушд дар минтақа.

Дар натиҷаи арзёбӣ лаҳзаҳои мусбат ва манфии фаъолияти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, нуктаҳои рушд ва қутбҳои рушд умуман ҳудо карда шудааст.

Расми 1. Ҷойгиршавии ҳудудии нуқтаҳои рушд ва қутбҳои рушд дар вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ҷадвали 3. Арзёбии диққатҷалбкунии муқоисавии инвестиционии қутби шимолии рушд ва саноати хӯроквории вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон

№	Нишондиҳандаҳо	Соҳаи хурук-ворӣ	Қутби шимолии рушд	L индекси муҳимият	ҚМ соҳаи хурук-ворӣ	ҚМ Қутби шимоли и рушд	арзёбии муқоисавӣ
1.	Даромаднокии истеҳсолот	0,02	0,05	0,3	0,006	0,015	0.4
2.	Мавҷудияти муҳаррики рушд	5,0	6,0	0,3	1,5	1,8	0.8
3	Вазъи бозор	108,1	148,6	0,2	21,62	29,72	0.73
4.	Ҳосилнокии меҳнат	45,4	131,6	0,1	4,54	13,16	0.34
5.	Вазъи рақобатӣ	12,0	5,0	0,05	0,55	0,2	-0.36
6.	Ҷоидаоварӣ ва зарароварии корхонаҳо	15,0	6,0	0,05	0,75	0,3	0.4
	Ҳамагӣ:						2.31 баробар

Ҳисобу китоби муаллиф:

Ҳисобу китоб нишон медиҳад, ки диққатҷалбкунии инвестиционии қутби шимолии рушд қариб 2,3 баробар аз диққатҷалбкунии инвестиционии саноати хӯрокворӣ бештар аст. Қафомонии аз ҳама зиёд дар нишондиҳандаҳои ҳосилнокии меҳнат мушоҳида мешавад: муносибати ин нишондиҳандаи соҳаи хӯрокворӣ нисбат ба ҚШР бо назардошти индекси муҳимияти ҳамагӣ сеяк – 34 %-ро ташкил мекунад, ки самарабахшии пасти истифодаи меҳнатро инъикос менамояд. Чунин натиҷаҳо аз рӯи истифодаи дигар омилҳои истеҳсолот низ мушоҳида кардан мумкин аст, зеро таносуби даромаднокии истеҳсолот, ки самарабахшии истифодаи захираҳои корхонаҳои саноатии хӯроквориро таҷаммуъ месозад, нисбатан паст аст. Он ҳамагӣ 40%-ро аз нишондиҳандаи шабеҳи қутби шимолии рушдро ташкил мекунад.

Натиҷаҳои таҳлил самарабахшӣ, афзоиши стратегӣ ва ҷоидаоварии амалҳо, сатҳи олии хароҷотбарории воситаҳои инвестициониро, ки ба нуқтаҳо ва қутбҳои рушди иқтисодии минтақа ворид карда мешаванд, собит месозад.

Дар боби севум – **«Консепсияи баланд бардоштани диққатҷалбкунии инвестиционии қутбҳо ва нуқтаҳои рушди иқтисодии минтақавӣ»** - маҷмӯи тадбирҳо оид ба беҳтар намудани диққатҷалбкунии инвестиционии иқтисодии минтақавӣ аз нуқтаи назари маблағгузори афзалиятноки қутбҳою нуқтаҳои рушди минтақавӣ баррасӣ шудааст. Механизми таъсири тадбирҳои пешниҳодшаванда оид ба диққатҷалбкунии инвестиционии вилояти Суғди ҚТ пешкаш гардидааст, тавассути нишондиҳандаи асосии иқтисодии фаъолияти нуқтаҳои рушд арзёбии миқдори он дар қутби шимолии рушд сурат гирифтааст.

Алҳол масъалаҳои беҳтар намудани муҳити инвестиционӣ соҳибкории Тоҷикистон ва минтақаҳои алоҳида ва чун натиҷа, диққатҷалбкунии

инвеститсионии онҳо самти афзалиятноки сиёсати иқтисодии Ҳукумати мамлакат, сохторҳои дахлдори давлатии сатҳҳои миллий ва минтақавӣ ба шумор мераванд. Тадбирҳои зиёде андешида мешаванд, ки ба беҳтар намудани фаъолият ба мақсади ба даст овардани инкишофи иқтисодӣ дар мамлакат ва минтақаҳои он нигаронида шудаанд.

Ғайр аз ин, амалияи ҷаҳонии фаъолияти инвеститсионӣ нишон медиҳад, ки дар шароити муосир тадбирҳои зиёде мавҷуданд, ки қабули онҳо ба баланд бардоштани диққатҷалбкунии инвеститсионии минтақа мусоидат карда метавонанд.

Концепсияи баланд бардоштани диққатҷалбкунии инвеститсионии иқтисодӣ минтақавӣ бояд ба гузариш ба амсилаи сармоягузорӣ, ки ба бозтақсими сармоя дар самтҳои аз ҳама ояндадор асос меёбад, таъя кунад. Ба сифати самтҳои мазкур қутбҳои нуктаҳои рушд баромад мекунад. Алҳол дар ҚТ гузариш аз амсилаи интиҳоби объекти сармоягузорӣ – корхонаҳои мушаххас ба амсилаи коркард ва татбиқи лоиҳаҳои инвеститсионӣ амалӣ карда мешавад. Ба фикри мо, қутбҳо ва нуктаҳои рушди иқтисодӣ минтақавӣ, ки аз маблағгузори афзалиятноки онҳо боздеҳи аз натиҷаҳои мавҷуда якҷанд бор зиёд гирифтани мумкин аст, метавонанд ба сифати ядроҳои лоиҳаҳои инвеститсионӣ баромад кунанд. Аз ин рӯ, дар навбати аввал табирҳои баррасӣ мешаванд, ки барои амалигардонии худ харҷҳои нисбатан пасти молиявӣ ва муваққатӣ талаб мекунад.

Тадбирҳои зерин аз ҷумлаи тадбирҳои ба шумор мераванд, ки амалигардонии онҳо дар сатҳи корхонаҳои алоҳида – нуктаҳои рушд метавонанд диққатҷалбкунии инвеститсионии қутби шимолии рушди вилояти Суғди ҚТ-ро баланд бардоранд: ба иҷора додани иқтидорҳои истеҳсолӣ ва биноҳо; тавсеаи бозори фурӯш ва кушодани нуктаҳои иловагии фурӯш; ихтисор кардани харҷҳои ғайриистеҳсолӣ ба мақсади хоҳиш додани масрафҳои истеҳсолот; ҳавасманд гардонидани раванди таҷдиди истеҳсолот ба роҳи хариди иқтидорҳои нави технологӣ, истифодаи механизми ангежиш ва ҳавасмандгардонии коргарон ба баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат; аз буҷети минтақавӣ маблағгузорӣ намудани тадбирҳо оид ба баланд бардоштани таҳассуси кормандон. Тадбирҳои, ки дар сатҳи корхонаҳои алоҳида андешида мешаванд, дар навбати аввал, ба ҳаҷми истеҳсолот ва фурӯши маҳсулот таъсир расонида, бо ин роҳ ба беҳтар намудани нишондиҳандаҳои самарабахшии корхона мусоидат мекунад.

Масалан, баланд бардоштани сатҳи самарабахшии истифодаи объектҳои мавҷудаи корхонаҳо тавассути ба иҷора додани иқтидорҳои биноҳои истеҳсолии барзиёдии истифоданашаванда ба мақсади зиёд кардани ғоидаи корхонаҳо яке аз тадбирҳои пешниҳодшаванда ба шумор меравад. Ин тадбир метавонад ба ихтисори хароҷоти истеҳсолот ва ба туфайли ин, баланд бардоштани даромаднокии фурӯш, зиёд кардани ҳиссаи бозор ва вазъи рақобатӣ дар бозор мусоидат кунад (ҷадвали 4).

Ҷадвали 4. Арзёбии таъсири тадбирҳои андешидашаванда ба ташкилаҳои асосии ДИ Қутби шимолии рушди вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон (бандҳо)

Тадбирҳои мавриди таътиқ	Даромади нокии фурӯш	Ҳаҷми истеҳсолот	Мавҷудияти муҳаррики рушд	Ҳосили нокии меҳнат	Таносуби корхонаҳои ғоидаовар/зараровар
Ба иҷора додани иқтидорубиноҳои истеҳсолии истифоданашаванда	0,02	0,02			
Таъсеи бозори фурӯш ва кушодани нуқтаҳои иловагии фурӯш	0,1	0,1	0,02		0,02
Ихтисори харҷҳои ғайриистеҳсоли бо мақсади коҳиш додани масрафҳои истеҳсолот	0,05			0,05	
Ҳавасмандгардонии раванди таҷдиди истеҳсолот бо роҳи хариди иқтидорҳои нави технологӣ	0,02	0,2	0,02	0,2	0,02
Истифодаи механизми ангишиш ва ҳавасмандгардонии кормандон барои натиҷаҳои хуб	0,05	0,2		0,2	
Аз буҷети минтақавӣ маблағгузори кардани тадбирҳо оид ба баланд бардоштани таҳассуси кормандон				0,1	
Ҳамагӣ арзёбӣ	0,24	0,52	0,04	0,55	0,04
Қиматҳои мавҷуда: 2,31	0,015	29,72	1,8	13,16	0,3
Баланд бардоштани ДИИМ: 0,27 банд ё 11,8%	0,06	0,02	0,02	0,04	0,13

Ҳисобу китоби муаллиф

Механизми арзёбии таъсири тадбирҳои пешниҳодшаванда ба ДИ ИМ дар ҳисобу китоби микдории таъсири онҳо ба ҳар як аз ташкилаҳои диққатҷалбкунии инвестисионии Қутби шимолии рушд зоҳир мешавад. Баъдан муносибати ташкилаҳои арзёбӣ бо қиматҳои мавҷуда ҳисобу китоб мешаванд. Суммаи ҳамаи натиҷаҳои ба дастамада боло рафтани сатҳи диққатҷалбкунии иқтисодии минтақавиро нишон медиҳад, ки нисбат ба қимати мавҷудаи диққатҷалбкунии инвестисионӣ 11,8%-ро ташкил кард. Тадбирҳои аз ҳама муҳимми баланд бардоштани диққатҷалбкунии инвестисионии қутби шимолии рушд инҳоянд: ҳавасманд гардонидани раванди таҷдиди истеҳсолот бо роҳи хариди иқтидорҳои нави технологӣ, ки боиси 0,46 банд афзудани қимати матлуб мегардад; истифодаи механизми

ангезиш ва ҳавасмандгардонии кормандон барои натиҷаҳои хуб - 0,45 банд ва тавсеаи бозори фурӯш ва кушодани нуқтаҳои иловагии фурӯш – 0,24 банд. Умуман татбиқи тадбирҳои дорои хусусияти институтсионалӣ ва тиҷоратӣ ба якбора баланд бардоштани диққатҷалбкунии инвеститсионии кутбҳо ва нуқтаҳои рушд мусоидат мекунад ва мӯҷиби инкишофи динамикӣ ва устувори иқтисодии минтақавӣ мегардад.

ХУЛОСА

Тадқиқоти ба субутрасонида имкон медиҳад хулосаю пешниҳодҳои зерин ироа карда шаванд:

1) Ташаккули концепсияи диққатҷалбкунии инвеститсионии кутбҳо ва нуқтаҳои рушди иқтисодии минтақавӣ дар хати бурриши ду самти илми иқтисодӣ – назарияи инвеститсияҳо ва назарияи кутбҳои рушд қарор дорад ва нуқтаи назари нав ба инкишофи иқтисодии минтақавӣ мебошад. Моҳияти он ба гузариш ба амсилаи сармоягузорӣ, ки ба бозтаксими сармоя ба самтҳои аз ҳама ояндадор асос меёбад, таъя мекунад. Ба сифати самтҳои аз ҳама ояндадор кутбҳои минтақавӣ ва нуқтаҳои рушд баромад мекунанд.

2) Ташаккул ва инкишофи кутбҳои рушд таҳти таъсири эффекти синергетикӣ амалӣ мегардад, ки ҳангоми тавсеаи истеҳсолот ва намудҳои фаъолияти корхонаҳои дар ҳудуди ихчам ҷойгиршудаи минтақа ба зухур меояд. Эффекти синергетикӣ чун афзоиши самарабахшии фаъолият дар натиҷаи интегратсия, ҳамкориҳои нисбатан зич ва сермахсули корхонаҳо, вақте ки хосиятҳои нави бештар маҳсулнок ба миён меоянд, муайян карда мешавад: манфиатҳо аз истифодаи муштаракӣ инфрасохтори моддию бозори минтақа, афзоиши ҳаҷми ҷараёни бор, тавсеаи бозорҳои фурӯши мол. Дар ин маврид робитаҳои устувори иқтисодӣ байни истеҳсолоти аз лиҳози технологӣ алоқаманд, ки ба соҳаҳои мухталифи иқтисодӣ мансубанд, пайдо мешаванд. Ин аломати ташаккули кутби нави рушд дар асоси инкишоф ва афзоиши нуқтаҳои рушд дар ҳамин ҳудуд мебошад, вақте ки миқдор ба сифат мегузарад.

3) Ташаккул ва инкишофи нуқтаҳои рушд ба туфайли истифодаи нисбатан самарабахши омилҳои истеҳсолоти корхонаҳо, ки ба сифати нуқтаҳои эҳтимолии рушд баромад мекунанд, ба амал меояд. Дар натиҷаи таҷдид ва навсозии хатҳои технологӣ, ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ ва ташкили истеҳсолот раванди таҷаммуи он ба вуҷуд меояд ва истифодаи ҳадди аксари эффект аз миқёс сурат мегирад, ки дар ниҳоят боиси коҳиши хароҷоти ҷамъиятӣ ба истеҳсол ва фурӯши маҳсулоти нуқтаи рушд мегардад.

4) Ташаккули методикаи ҷудо ва асоснок кардани соҳаҳо ва истеҳсолоте, ки эҳтимолан нуқтаҳои рушданд ва таҷаммуи онҳо метавонад кутбҳои рушдро дар ҳудуди ихчам ҷойгиршуда ба вуҷуд орад, ба истифодаи маҷмуи меёриҳо асос меёбад: ҷудо кардани соҳаю истеҳсолоте, ки суръати мунтазам баланди рушд, вазни қиёсии аз ҳама зиёд дар ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти соҳа доранд ва метавонанд бо соҳаю истеҳсолоти ҳамҷавор «реаксияи мусалсалро тавлид» кунанд; яъне чун муҳаррики рушд баромад кунанд.

5) Диққатҷалбкунии инвеститсионӣ чун яке аз мушаххасаҳои муҳими иқтисодии минтақа омили рушди соҳаю истеҳсолоти самарабахш мебошад.

Айни замон тадқиқоти илмӣ нишон медиҳад, ки сатҳи баланди диққатҷалбкунӣи инвеститсияҳои минтақа на ҳамеша ба афзоиши ҳаҷми инвеститсияҳои ба иқтисодиёти он воридгарданда мусоидат мекунад. Гузашта аз ин таҳлили амалияи муосир шаҳодат медиҳад, ки байни талаботи инвеститсионӣи минтақаҳо ва сатҳи ҳозираи диққатҷалбкунӣи инвеститсионӣи онҳо зиддияти ошкоро мавҷуд аст. Ба ибораи дигар, эҳтимол меравад, ки сабаби ин ҳодиса шароитҳои мухталифи пойгоҳии қабули қарор оид ба сармоягузорӣ аз ҷониби инвесторҳои хориҷӣ ва ватанӣ мебошад.

б) Ҷойгиронии ҳудудии нуқтаҳои рушд имкон медиҳад ба ҳулоса оем, ки дар ҳудуди вилояти Суғд қутби мутараққии рушд ташаккул ёфтааст, ки дар шимолӣ ш. Хучанд ва ҳудуди ҳамҷавори ноҳияҳои Б. Ғафуров ва Ҷ. Расулов ҷойгир шудааст. Ба қутби шимолии рушд ҳамчунин якҷанд корхонаҳои ноҳияҳои Зафарободу Мастчоҳи вилоят дохил мешаванд. Ғайр аз ин дар ҳудуди вилояти Суғд раванди ташаккули қутби ҷанубии рушд мушоҳида мешавад. Қутби шимолии рушди вилояти Суғди ҶТ дар марҳилаи камолоти сикли ҳаёти қарор дошта, пурра алоқаҳои бозориро, ки дар қутби рушд фаъолият мебаранд, тавсиф менамояд.

7) Алҳол дар вилояти Суғди ҶТ 11 нуқтаи рушд ташаккул ёфтааст, аз ҷумла:

- Дар байни корхонаҳои саноати сабук 4 нуқтаи рушд: ҶДММ «Ҷавонӣ», ҶДММ «Сатн», ҶДММ «Ресандаи Тоҷикистон» ва ҶДММ «Суғд Стандарт Коттон», ноҳияи Ҷ.Расулов;
- Дар байни корхонаҳои саноати хӯрокворӣ 6 нуқтаи рушд: ҶДММ «Ҳабиб», ҶДММ «Шоҳшир», ҶДММ «Кабири Хучанд», ҶДММ «Темуриён», ҶДММ «Файзи Расул» ва ҶДММ «Дилписанд», ш. Хучанд;
- Дар байни ташкилоти соҳаи сохтмон як нуқтаи рушд: ҶДММ «Сохтмончӣ», Хучанд;

8) Ҳисобу китоб нишон медиҳад, ки диққатҷалбкунӣи инвеститсионӣи қутби шимолии рушд қариб 2,3 баробар аз диққатҷалбкунӣи инвеститсионӣи саноати хӯрокворӣ, ки ба сифати пойгоҳ барои муқоисаи интиҳоб шудааст, бештар мебошад. Қафомонӣ аз ҳама бештар дар нишондиҳандаҳои ҳосилнокии меҳнат ба мушоҳида мерасад: муносибати ин нишондиҳанда дар саноати хӯрокворӣ нисбат ба қутби шимолии рушд бо назардошти индекси муҳиммият ҳамагӣ сеяк ё 34 %-ро ташкил мекунад, ки самарабахшии пасти истифодаи меҳнатро инъикос менамояд. Натиҷаи шабеҳро дар истифодаи дигар омилҳои истеҳсолот мушоҳида кардан мумкин аст, зеро таносуби даромаднокии истеҳсолот ки самарабахшии истифодаи захираҳои корхонаҳои саноати хӯроквориро аккумулятсия мекунанд, нисбатан паст буда, ҳамагӣ 40 %-ро аз ҳамин нишондиҳандаи қутби шимолии рушд ташкил мекунад. Натиҷаҳои арзёбӣ самарабахшӣ, рушди стратегӣ ва ғайраҳои амалӣ, сатҳи баланди талофияти воситаҳои инвеститсиониро, ки ба нуқтаи қутбҳои рушди иқтисодиёти минтақавӣ ворид мегарданд, исбот мекунад.

9) Интиҳоби соҳаҳои татбиқи аз ҳама судовари сармоя ва ҷудо кардани афзалиятҳои инвеститсионӣ, ки амалигардонии лоиҳаҳои инвеститсионӣи инкишофи қутбҳои нуқтаҳои рушд ба ҳайси ядрои онҳо баромад мекунад, яке аз самтҳои калидии баланд бардоштани диққатҷалбкунӣи инвеститсионӣи минтақаҳо мебошад. Дар ин самт ба иҷора супурдани иқтидору биноҳои

истехсолии истифоданаашаванда, тавсеаи бозорҳои фурӯш ва кушодани нуқтаҳои иловагии фурӯш; ихтисори харҷҳои ғайриистехсолӣ бо мақсади коҳиши масрафи истеҳсолот; ҳавасманд гардонидани раванди истеҳсолот бо роҳи хариди иқтидорҳои нави технологӣ; истифодаи механизми ангеизиш ва ҳавасмандгардонии кормандон барои баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат; аз буҷети минтақавӣ маблағгузорӣ кардани тадбирҳо оид ба баланд бардоштани ихтисоси кормандон тадбирҳои калидӣ ба шумор мераванд.

10) Амалигардонии тадбирҳои дорои хусусияти институтсионалӣ ва тижоратӣ ба якбора баланд шудани диққатҷалбкунии инвеститсионии кутбҳои нуқтаҳои рушд мусоидат мекунанд ва мӯҷиби инкишофи динамикӣ ва устувори иқтисодиёти минтақавӣ мегардад.

ИНТИШОРОТИ АСОСӢ ДАР МАВЗӢИ КОР:

Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои илмӣ пешбари тақризшаванда аз номгӯи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчунин КОА Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия чоп шудаанд:

1. Насимова М.А. Практическое обоснование полюсов и центров роста экономики Согдийской области Республики Таджикистан // Худжандский Государственный университет имени академика Б.Гафурова // Ученые записки №2 (45) – Худжанд, 2018. – С. 159-163. 0,4 п.л.

2. Насимова М.А. Методические аспекты выявления полюсов и центров роста экономики Согдийской области РТ // Вестник Таджикского национального университета // Серия экономических наук. №2/7 – Душанбе, 2017. – С.135-138. 0,6 п.л.

3. Насимова М.А., Авезова М.М. Методические подходы к оценке инвестиционной привлекательности региональной экономики // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. № 3(68) – Худжанд, 2016. – С. 34-41. 0,8 п.л.

4. Насимова М.А. Сущность и содержание инвестиционной привлекательности региона//Вестник Таджикского национального университета // Серия экономических наук. № 2/9 (190) – Душанбе, 2015. - С. 188-191. 0,6 п.л.

Мақолаҳои илмӣ, ки дар нашрияҳои дигар чоп шудаанд:

5. Насимова М.А., Авезова М.М. Методические подходы к оценке инвестиционной привлекательности полюсов и точек роста региональной экономики. Политехнический институт Таджикского технического университета имени академика М.С. Осими // Материалы Международной научной конференции «Перспективы и факторы обеспечения устойчивого развития экономики». – Худжанд, 2018. – 0,7 п.л.

6. Насимова М.А. Сравнительная характеристика инвестиционной привлекательности полюсов роста и отраслей региональной экономики. ПИТТУ имени академика М.С. Осими // Материалы Международной научной конференции. «Перспективы и факторы обеспечения устойчивого развития экономики». – Худжанд, 2018. – 0,9 п.л.

7. Насимова М.А. Значение и роль подотраслей обрабатывающего сектора промышленной отрасли в показателях Согдийской области Республики Таджикистан // Таджикиский государственный университет права, бизнеса и политики. Научно - практическая апрелевская конференция // – Худжанд, 2018. – С. 253-256. 0,8 п.л.

8. Насимова М.А. Значение прямых инвестиций в развитии экономики страны и ее отдельных регионов // Таджикиский государственный университет права, бизнеса и политики. Научно - практическая апрелевская конференция. – Худжанд, 2017. – С. 13-16. 0,4 п.л.

9. Насимова М.А. Оценка и анализ механизмов повышения инвестиционной привлекательности экономики региона // Таджикиский государственный университет права, бизнеса и политики. Сборник статей преподавателей факультета финансов ТГУ ПБП, посвященный 22 - летию Конституции Республики Таджикистан «Молодые ученые и направления развития народного хозяйства» - Худжанд. 2016. – С.148-151. 0,3 п.л.

10. Насимова М.А. Взаимосвязь инвестиции с уровнем образования населения в современной экономической системе // Таджикиский государственный университет права, бизнеса и политики // Научно-практическая конференция «Развитие науки в свете независимости и национального единства», посвященная 25-летию Независимости Таджикистана и национального единства – Худжанд, 2016. – С.147-149. 0,3 п.л.

11. Насимова М.А. Инвестиционные субсидии как фактор стимулирования экономического роста // Таджикиский государственный университет права, бизнеса и политики // Научно - практическая апрелевская конференция – Худжанд, 2015. – 0,3 п.л.

12. Насимова М.А. Привлечение инвестиций как показатель повышения инвестиционной привлекательности // Политехнический институт Таджикского технического университета имени академика М.С. Осими. Международная научно-практическая конференция. «Перспективы и факторы обеспечения устойчивого развития экономики». – Худжанд, 2015. – С. 199-201.0,4 п.л.

13. Насимова М.А. Инвестиционная привлекательность как фактор привлечения инвестиций в экономику региона // Таджикиский государственный университет права, бизнеса и политики // Центр молодежи, спорта и туризма Согдийской области «Исследования молодых ученых» - Худжанд, 2015. – С.40-43. 0,3 п.л.

14. Насимова М.А. Теоретические основы формирования полюсов роста как фактор повышения инвестиционной привлекательности экономики региона // Таджикиский государственный университет права, бизнеса и политики // Научно-практическая конференция. Таджикистан в XXI веке: будущее устойчивого развития национальной экономики – Худжанд, 2014. – С. 400-402. 0,25 п.л.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Насимова Машхурахон Абдуллоҷоновна дар мавзӯи “Баланд бардоштани диққатҷалбкунии инвеститсионии қутбҳо ва нуқтаҳои рушди иқтисодиёти минтақа (дар мисоли вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон)”

Калидвожаҳо: сармоягузориҳо, диққатҷалбкунии инвеститсионӣ, фазои сармоягузорӣ, иқтисодии сармоягузорӣ, хатари сармоягузорӣ, қутби рушд, нуқтаи рушд, локомотиви рушд, харитаи қутби рушд, даромаднокӣ, ҳосилнокии меҳнат, саноати сабук, саноати хӯрокворӣ, эффекти синергетикӣ

Диққатҷалбкунии инвеститсионӣ ҳамчун яке аз мушаххасоти калидии иқтисодиёти минтақа тавассути ҷалби сармоя боиси болоравии самарабахшии фаъолияти соҳаҳои хоҷагии халқ мегардад. Ҳангоми муайян кардани диққатҷалбкунии инвеститсионии минтақа интихоби объектҳои самарабахш барои ворид сохтани захираҳои маҳдуди сармоявӣ ҷузъи калидӣ ба шумор меравад. Вазифаи аз лиҳози назариявӣ методӣ муайян ва асоснок кардани объектҳои сармоягузории дорои боздеҳи аз ҳама бештар, ки ба сифати онҳо қутбҳо ва нуқтаҳои рушди иқтисодиёти минтақа баромад мекунад, хеле муҳим маҳсуб мегардад.

Дар чараёни тадқиқоти илмӣ муносибати концептуалӣ оид ба муайян намудани диққатҷалбкунии инвеститсионии иқтисодиёти минтақавӣ дар қаринаи баррасии муштараки назарияи сармоягузорӣ ва назарияи афзоиши қутбҳо пешниҳод карда шудааст. Асоснок карда шудааст, ки амали эффекти синергетикӣ боиси диққатҷалбкунии баланди қутбҳои рушд дар иқтисодиёти минтақавӣ мегардад. Усули муайянкунии нуқтаҳои эҳтимолии рушд дар иқтисодиёти минтақа коркард шудааст, методикаи арзёбии диққатҷалбкунии инвеститсионии соҳаҳои иқтисодиёти минтақавӣ барои ҳисоб кардани диққатҷалбкунии инвеститсионии қутбҳо ва нуқтаҳои рушд мувофиқ карда шуд. Харитаи қутбҳо ва нуқтаҳои рушд дар вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия шудааст. Собит гардидааст, ки дар ҳудуди минтақа қутби мутараққии рушд қутби рушди Шимолӣ, ки дар шимоли шаҳри Хучанд ва территорияҳои ҳамҷавори ноҳияҳои Б.Ғафуров ва Ҷ.Расулов ҷойгир аст, ташаккул ёфтааст. Консепсияи баланд бардоштани диққатҷалбкунии инвеститсионии қутби рушди шимолии вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тавсияҳои амалии дорои хусусияти институтсионалӣ ва тижоратӣ оид ба татбиқи он пешниҳод карда шудааст.

АННОТАЦИЯ

**на диссертацию Насимовой Машхурахон Абдуллоджановны на тему:
«Повышение инвестиционной привлекательности полюсов и точек роста в
региональной экономике (на примере Согдийской области Республики
Таджикистан)»**

Ключевые слова: *инвестиции, инвестиционная привлекательность, инвестиционный климат, инвестиционный потенциал, инвестиционный риск, капитальные вложения, полюс роста, точка роста, локомотив роста, карта полюса роста, рентабельность, производительность труда, легкая промышленность, пищевая промышленность, синергетический эффект.*

Инвестиционная привлекательность как одна из ключевых характеристик экономики региона через привлечение инвестиций обуславливает повышение эффективности функционирования отраслей и производств в региональной экономике. Ключевой составляющей определения инвестиционной привлекательности региона является выбор эффективных объектов для вложения ограниченных инвестиционных ресурсов. Актуальной является задача теоретико - методического определения и обоснования объектов вложения капитала с наиболее высокой отдачей, в качестве которых выступают полюса и точки роста в региональной экономике.

В процессе диссертационного исследования предложен концептуальный подход к определению инвестиционной привлекательности региональной экономики в контексте совместного рассмотрения теории инвестиций и теории полюсов роста. Было обосновано, что высокая привлекательность полюсов роста в региональной экономике обусловлена действием синергетического эффекта. Разработана методика определения потенциальных точек роста в региональной экономике, адаптирована методика оценки инвестиционной привлекательности отраслей региональной экономики для расчета инвестиционной привлекательности полюсов и точек роста. Составлена карта полюсов и точек роста в Согдийской области РТ и доказано, что на территории региона сформирован развитый полюс роста, расположенный на севере г.Худжанда и прилегающих к нему территорий Б.Гафуровского и Дж.Расуловского районов - Северный полюс роста. Предложена концепция повышения инвестиционной привлекательности Северного полюса роста СО РТ и практические рекомендации институционального и коммерческого характера по ее реализации.

ANNOTATION

**for the dissertation of Nasimova Mashkhurahon Abdullojonovna of the topic:
“ Increasing the investment attractiveness of poles and growth points in the regional economy (on the example of Sogd region of the Republic of Tajikistan)”**

Key words: *investments, investment attractiveness, investment climate, investment potential, investment risk, capital investment, growth pole, growth point, growth engine, growth pole map, profitability, labor productivity, light industry, food industry, synergistic effect, diversification, integration.*

Investment attractiveness as one of the key characteristics of the regional economy through investment attraction leads to an increase in the efficiency of the functioning of industries and industries in the regional economy. The key component in determining the investment attractiveness of a region is the choice of efficient objects for investing limited investment resources. The task of theoretically - methodical definition and substantiation of the objects of capital investment is relevant with the highest return, which comes out poles and points of growth in the regional economy.

In the course of the dissertation research, a conceptual approach was proposed to determine the investment attractiveness of the regional economy in the context of a joint consideration of the theory of investments and the theory of growth poles. It was substantiated that the high attractiveness of growth poles in the regional economy is due to the synergistic effect. A method for determining potential growth points has been developed in the regional economy, and a methodology has been adapted for assessing the investment attractiveness of branches of the regional economy for calculating the investment attractiveness of poles and growth points. A map of the poles and points of growth in the Sogd region of the Republic of Tajikistan has been compiled and it is proved that a developed growth pole has been formed in the region, located in the north of Khujand and the adjacent territories of B. Gafurov and J. Rasulov districts - the North Pole of growth. The concept of increasing the investment attractiveness of the North Pole of growth of RT and practical recommendations of an institutional and commercial nature on its implementation are proposed.